

İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1888-1977)

Aslen Kastamonu'nun Tosya Kazası'na bağlı Kargı Nahiyesi ayanlarından Hacı Hüsnü Ağazadelerden Mehmed Latif Efendi'nin oğlu olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 23 Ağustos 1888 Perşembe günü İstanbul Eyüp'te, Acıçeşme Sokağı'nda dünyaya gelmiştir. Annesi Ratibe Hanım'dır. Adı ülkemiz sınırlarını aşarak dünya çapında bir üne kavuşan ve Reîsü'l-Müverrihîn olarak tanınan Uzunçarşılı, ilk tahsilini Nişancı Mahallesi Mektebi ile Eyüp'teki İplikhane Mektebi'nde tamamlayarak imtihanla Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'ne kaydolmuştur. İki yıl sonra ise buradan nakille Bayezid Merkez Rüşdiyesi'nde eğitim hayatını sürdürmüştür. Rüştiye eğitimini 1904 yılının yaz aylarında bitirmiş, aynı yıl Mercan İdadisi'ne kaydolmuştur. Burada Ahmet Mithat Efendi, Ali Reşad Bey, Ali Tevfik Bey, Abdurrahman Şeref Bey, Ali Ekrem Bey, Mehmet Akif Bey, İzmirli İsmail Hakkı Bey, İzmirli Ziyaeddin Efendi, Hüseyin Daniş Bey, Şehbender-zade Hilmi Bey, Ahmet Hikmet Bey ve Hamdullah Suphi gibi kişilerden dersler almıştır. Bizzat kaleme aldığı hayat hikâyesinden de öğrenildiği üzere İdadî'de geçirdiği yıllar, okuduğu eserler ve derslerini aldığı hocalar, hayatı ve kararları üzerinde derin izler bırakmıştır.

Uzunçarşılı, Emine Safiye Hanım ile evlendi ve Ahmet Oktay ve Mehmet Ergun adlarında iki erkek evladı oldu. Emine Safiye Hanım, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi önemli vezir ailelerinden Çandarlı ailesine mensuptu. Uzunçarşılı'nın eşine karşı büyük sevgi beslediği, ilerlemiş yaşına rağmen eşini hasta yatağında mutlu etmek adına Çandarlı Vezir Ailesi adlı kitabını yazdığı öğrencileri tarafından dile getirilmiştir.

Türk Tarih Kurumu'nda görev yaptığı yıllarda kendisini yakından tanıma fırsatı bulan Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü Uluğ İğdemir tarafından "*daima güler yüzlü, şakacı, sevdiklerini içten seven, cömert, sözünü sakınmayan, doğru bildiğini, inandığını olduğu gibi söyleyen bir insan*" olarak tarif edilirken; Halil İnalçık ise 1947 yılında Türk Tarih Kurumu üyeliği sırasında tanıdığı Uzunçarşılı'yı, toplantılarda az konuşan, herhangi bir konuda taraf tuttuğu gibi bir his vermeyen ve cilt cilt hazırladığı eserleri bir an önce gün yüzüne çıkarma gayesi bulunan biri olarak hatırlanmaktadır.

Mesleğinden istifade edecek kadar Fransızca, Arapça ve Farsça bilen Uzunçarşılı, daima okuyan ve yazan bir çalışkanlık örneğidir. O, bir bilim adamında bulunması gereken bütün özelliklere sahip, tarih bilgisi geniş, alçak gönüllü ve eleştiriye açık, fikirleri kabul edip tartışan, güçlü bir ön sezise sahip, sağduyusu ile doğruyu yanlıştan ayırma yeteneği bulunan bir ilim insanı olarak son dönem büyük tarihçileri arasında yerini almıştır.

Onun tarihçi kimliği gibi öğretmen mesleğine olan ilgisi de İdadî yıllarından beslenmektedir. Mercan İdadisi yıllarında öğretmenliğe karşı duyduğu ilgi artarak devam etmiş, özellikle cebir ve kozmografya hocası Hasib Bey'in ders anlatımından çok etkilenmiştir. Hatta kısa özgeçmişinde Hasib Bey'i kürsü de gördükçe öğretmen olma hayalinin giderek arttığını dile getirmektedir. Nitekim onun bu arzusu, 1909-1910 döneminde mektebi bitirir bitirmez, eve gitmeden, hatta ailesine dahi haber etmeden Darülfünûn'un Edebiyat Şubesi'ne kaydolmasında temel etkindir. Öğretmenlik sevgisi nedeniyle ailesinin biraz beklemesi şeklindeki tavsiyelerine rağmen İstanbul'a yakın Kütahya'ya tayin edilmek amacıyla Maarif Nezareti'ne başvurmuştur. Sınıf arkadaşı Saim ile birlikte Kütahya'ya atanmak için yaptıkları müracaatlarının yerine getirilemeyeceği şeklindeki haber üzerine liseden Fizik hocaları olan ve Maarif Nezaretinde görevli Salih Zeki Bey'e müracaat ederek Kütahya İdadisi Tarih-Coğrafya muallimliğine tayinlerini temin etmişlerdir (1912).

Prosedürlerin tamamlanması ile derhal yola çıkan İsmail Hakkı Uzunçarşılı, annesi ile birlikte trenle Kütahya'ya gitti. Öğretmenlik hevesiyle derhal görev yapacağı okula geçen Uzunçarşılı, Okul Müdürü Abdullah Nasih Bey ile tanıştıktan

sonra ders vermek üzere orta ikinci sınıf tarih dersine götürüldü. Müdür tarafından öğrencilere tanıtılan Muallim Uzunçarşılı, Müdür Bey'in elini öpüp ayrılmasını müteakip ilk dersini icra etmiştir. İdadi yıllarından beri ideali olan kürsüye çıkmak ve muallimlik yapmak heyecanı ile bir konferansa dönen ilk dersinde, muallimliğe olan hevesinden bahsetmiş ve buna Allah'ın inayetiyle muvaffak olduğunu belirtmiştir. Kişisel hayat hikâyesinde ifade edildiği üzere, sonradan aldığı bilgilere göre ilk dersi öğrenciler tarafından da takdirle karşılanmıştır. Daha sonraları Sultaniye çevrilen Kütahya İdadisi'nde sekiz yıl hizmet eden Uzunçarşılı, Milli Mücadele'nin başlaması nedeniyle okulların tatil edilmesi üzerine Kuva-yi Seyyare'de raportör olarak fahri hizmet etmiş, 30 Temmuz 1921 tarihinde Kütahya'nın Yunan işgaline uğraması üzerine Eskişehir'e, oradan da Ankara'ya gelmiştir.

Ocak 1922'de Milli Hükümet tarafından Trabzon Lisesi Tarih Muallimliğine tayin edilen Uzunçarşılı, Kastamonu'ya geldiği sırada burada yayın yapan Açıksoz gazetesinde eski valiler, Kastamonu ve civarında yetişen meşhur devlet adamlarıyla Milli Mücadele'yi destekleyen ilk yazılarını kaleme almıştır. Özellikle eski valiler ve Kastamonulu meşhur devlet adamları ile ilgili yazıları, Kastamonu Valisi Rafet (Canitez) Bey'in dikkatini çekmiştir. Nitekim bu nedenle bizzat Vali Rafet Bey tarafından boş bulunan Kastamonu Lisesi Tarih Muallimliği vazifesi ona teklif edilmiştir. Aydın bir çevre ile gazete de yazı yazmaya müsait bir ortamın olması nedeniyle Şubat 1922'de bu teklifi kabul eden Uzunçarşılı, tarihi makalelerini "Muallim İsmail Hakkı" adıyla, çoğu mizahi olan yazılarını ise "Hezar Dînâr" ve "Savcı" takma isimleriyle Açıksoz gazetesinde yayınlamıştır. Yine aynı şehirde çıkan "Doğu" dergisi sorumlu müdürlüğünde bulunduğu gibi bu dergide yazılar da kaleme almıştır. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasına kadar Kastamonu'da hem muallimlik hem gazetecilik yapan Uzunçarşılı, Eylül 1922'de Kütahya Lisesine müdür olarak tayin edilmekle birlikte, göreve başlamadan önce Balıkesir Mebusu Vehbi Bey ve arkadaşlarının ricasıyla Karesi (Balıkesir) Lisesi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. 9 Nisan 1924 tarihinde Karesi Maarif Müdürü olan ve burada bulunduğu sürede Karesi tarihi ile ilgili neşir faaliyetleri yürüten Uzunçarşılı'ya fahri hemşehrilik tevcih edilmiştir. Ekim 1925'de Maarif Vekâleti Umum Müfettişliğine, 14 Ocak 1926 tarihinde Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Umum Müdürlüğüne ve Haziran 1927'ye ise Birinci Sınıf Genel Müfettişliğine tayin edilmiştir.

Bu görevi ifa ederken 1927 yılında yapılan seçimde Balıkesir mebusu olmuş ve bu görevini altı dönem olmak üzere 23 yıl kesintisiz sürdürmüştür. Uzunçarşılı, 1927 yılı III. dönem, 1931'de IV. dönem, 1935 yılında V. dönem, 1939'da VI. dönem, 1943 yılında VII. dönem ve 1946 senesinde VIII. dönemde CHP Balıkesir milletvekilidir. İlk defa tek dereceli seçim olarak kayıtlara geçen 21 Temmuz 1946 tarihli seçim de 105.046 oy almıştır. Meclise katıldığı yıllarda en önemli görevi ise Harf devrimi sırasındadır. Arap harfleri yerine Latin esasına dayanan Türk harflerinin kabulü için 1 Kasım 1928 tarihinde bizzat Atatürk'ün başkanlığında toplanan mecliste yapılan oylama ile Harf Encümeni azalığına seçilmiştir. Bu görevinden başka mecliste yer aldığı komisyonlar genel olarak eğitim ve kütüphaneyle alakalıdır. IV. dönemde Meclis Kitaplık Komisyonu Başkanlığı yapan Uzunçarşılı, V. ve VI. dönemlerde Maarif Encümeni üyeliğinde bulunmuştur. VII. dönemde Meclis Kütüphanesi Encümeni ile Meclis Kitaplığı İnceleme Komisyonunda görev yapmıştır. Kütüphane Komisyonunda görev yaptığı sürede, eski devirlere ait gazete koleksiyonlarını, dünyadaki gelişmeleri inceleyen politika ve ekonomi kitaplarını, batı ve doğu klasiklerini, Türk ve Türkiye tarihi hususundaki eserleri, yasaların hazırlanmasına yarayacak yerli ve yabancı belli başlı süreli ve süresiz yayınları meclis kütüphanesine kazandırmakta rol oynamıştır. 1949 yılında bu komisyonlara ilaveten Meclis Hesapları İnceleme Komisyonu üyeliği de yapmıştır. Onun 23 yıllık uzun Balıkesir milletvekilliği sırasında meclis genel kurulunda aktif olmadığı, aldığı görevlerin ise daha çok çalışma sahası ile ilgili olduğu, katıldığı toplantılarda söz sırası geldiğinde ise çok kısa cümleler kurduğu anlaşılmaktadır. Keza o, bir politika adamı olarak da nitelendirilemez. Kuşkusuz bunda inandığı ve doğru bildiğini

söylemesinin etkisi büyüktür. Milletvekilliğinin ona en büyük katkısı ise devlet mekanizmasının nasıl çalıştığını kavraması ve buradan edindiği tecrübeyi tarihçiliğine aksettirerek durum ve olayları daha iyi değerlendirme fırsatı elde etmesidir.

Bir yandan milletvekilliği, öte yandan **Maarif Nezareti**'nde çeşitli kademelerde yürüttüğü idareciliğine rağmen onun asıl ön plana çıkan özelliği tarihçiliğidir. Tarihçi olmasındaki en büyük etken ise öğretmenlik mesleğinde olduğu gibi yine İdadi de gördüğü derslerdir. Ali Tevfik Bey'in lise birinci sınıfta okuttuğu İslam Tarihi, son sınıfta müdür muavini Ali Reşat Bey'in Fransa İnkılabı ile aynı sınıfta gördüğü ve haritalar ile anlatılan Osmanlı Coğrafyası adlı dersler, üzerinde derin etkiler bırakmıştır. İlk yayını Kastamonu'daki Açıksoz gazetesinde çıkan Uzunçarşılı, gençlik yıllarında daha ziyade yerel tarih çalışmaları ile şehir monografilerine ilgi duyarken sonraki hayatında daha geniş bir sahada, Türk ve Türkiye tarihinin yazılmasında kalem oynatmıştır. Nitekim öğretmenlik mesleğine başladığı Kütahya'da topladığı notları Maarif Nezareti tarafından neşredildiği gibi Kütahya Meclis-i Umumisi tarafından da fahri hemşehrilik ile ödüllendirilmiştir.

Türklerin ikinci sınıf bir millet, istilacı ve barbar oldukları iddialarına karşı dünya tarihindeki yerlerini ve medeniyete olan katkılarını belirlemek gayesiyle harekete geçen **Mustafa Kemal**, derli toplu bir Türk tarihi yazılması düşüncesine sahipti. Bu doğrultuda ilk toplantısı Ankara Türk Ocağı'nda yapılan ve ilk cildi 1930 yılında yayınlanan Büyük Türk Tarihinin Ana Hatlarını ihtiva eden eserin 50 sayfası da Osmanlı tarihine ayrılmıştı. Ancak yeterli derecede kaynak görülmeden yazıldığı açık olan bu eser, Atatürk tarafından da beğenilmemişti. Bu doğrultuda **Fuad Köprülü, Sadri Maksudi Arsal, Yusuf Akçura, Halil Edhem Eldem, Şemsettin Günaltay** gibi devrin önde gelen tarihçiler ile birlikte İsmail Hakkı Uzunçarşılı da ilmi bir eserin yazılmasında görev almıştır. Milli Mücadele döneminde aktif vazifelerinin yanı sıra Açıksoz gazetesindeki yazılarıyla Milli Mücadele'ye destek veren, iyi bir yazar ve öğretmen olan, devlet kademesinde çeşitli görevlerde bulunan Uzunçarşılı, bizzat Atatürk tarafından üzerine notlar alınarak onaylanan Türk Tarihi İnceleme Heyeti listesine girmiştir. Nitekim Türk Tarih Kurumu yönetim kurulu üyeliğini uzun bir süre, 1931'den 1950 yılı ortalarına kadar devam ettirmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Türk Tarih Kurumu'nun Mustafa Kemal'in yüksek himayeleri ile kurulduğunu dile getirerek onu ebedi şef olarak anmaktadır.

Türk Tarihinin Ana Hatlarının yazılması için girişilen ilk denemenin akabinde daha uzun bir zaman diliminde ve vesikalara dayalı bir eser yazılması fikri kabul edilmiş, bu görüş doğrultusunda Çankaya'da Atatürk kütüphanelerinde, bizzat Atatürk'ün de dâhil olduğu toplantılar yapılmıştır. Bu toplantıların birinde Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in gerçekten var olup olmadığı şeklindeki tartışmalar üzerine Mustafa Kemal Atatürk'ten söz alan Uzunçarşılı, düşünceleri ile ilmi yetkinliğini göstermiş, bundan sonraki süreçte fikirlerine değer verilen bir ilim insanı olarak ön plana çıkmıştır. Atatürk'ün laf olsun diye düşünce belirtilenlerden hoşlanmadığı, sofrasında bulunanlardan söylemleri ve yazdıklarını tetkik etmelerini istediği, mantık çerçevesinde açıklamalar beklediği bilinen bir gerçektir. Nitekim Atatürk'ün bizzat başkanlığındaki toplantılarda ve akabinde geçilen sofrasındaki sohbetlerde Uzunçarşılı'nın doğru bildiğini ve ilmi fikirlerini söylemekten geri durmadığı, görüş ve düşüncelerini gizlemediği bilinmektedir. Hatta görüşleri Atatürk'ün düşüncelerine uymasa dahi bunda direttiği ve bu yüzden de Atatürk tarafından beğenilen, değer verilen ve sevilen bir bilim insanı olarak ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca onun Atatürk tarafından sevilmesine neden olan diğer bir yönü de tarihin sadece siyasi ve askerlik ile ilgili yazılar olmadığı, yönetim, ekonomik ve kültürel yönlere ağırlık verilmesi gerektiği şeklindeki Atatürk ile benzer düşüncelere sahip olmasıdır. Uzunçarşılı, bu düşünceler çerçevesinde Türk tarihinin önemli bir safhasını teşkil eden Osmanlı tarihi kısmını kaleme alarak Atatürk'ün şahsi sevgisine mazhar olmuştur. Onun tarihi bilgisi ile Atatürk üzerinde etkisinin yanı sıra kurucu üye olarak bulunduğu Türk Tarih Kurumu

üyeleri üzerinde de derin etki bıraktığı, birlikte mesaide bulunduğu Afet İnan tarafından dile getirilmektedir.

Hiç şüphe yok ki onun bu önemli eserlerin temelini attığı dönem, bizzat Atatürk'ten himaye gördüğü ve serbest çalışma fırsatı bulduğu yıllarıdır. Uzunçarşılı, Atatürk tarafından sürekli desteklenmiş, meclis yerine kütüphane ve arşivde çalışması telkin edilmiş, bizzat Atatürk'ün emriyle **Reşit Galib Bey**'in Maarif Vekâleti zamanında (1932-1933) hem milletvekili hem de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde dersler vermiştir. Nitekim Atatürk'ün vefatı ile bu himayeden mahrum kaldığı, 1939 ortalarında **Hasan Ali Yücel**'in Milli Eğitim Bakanlığı sırasında ya da hocalığı tercih etmesi gerektiği şeklindeki emirden de anlaşılmaktadır. Mali imkânsızlık nedeniyle milletvekilliğini tercih eden Uzunçarşılı, bazı mühim meselelerin görüşülmesinde ve genellikle aybaşlarında Ankara'da bulunuyor, geri kalan zamanını ise İstanbul'da geçiriyordu. Her ne kadar milletvekilliğini tercih etmiş olsa da Ankara ve İstanbul'daki yaşamı hakkındaki bilgiler onun tarihçi kimliğinden asla kopmadığını ortaya koymaktadır. Keza o, 1950 yılında tekrar üniversiteye dönerek konferansçı unvanıyla haftada dört saat Osmanlı tarihi ve Anadolu beylikleriyle ilgili dersler vermiştir.

Özelde Osmanlı tarihi sahasında olmak üzere Türk tarihi konusunda kaleme aldığı çalışmalarıyla Cumhuriyet dönemi tarihçileri arasında müstesna yer edinen, gerçekten de bulunduğu her şehirde yerel tarihle ilgilenen, vesika toplayan, yazılar yazan Uzunçarşılı'nın, tarih ve tarihçiliğe bakışını kitaplarının ön sözlerinde bulmak mümkündür. O, Türk Tarih Kurumu bünyesinde umumi Türk tarihinin Yeniçağ tarihi kısmını yazmak görevini üzerine almıştır. Ancak tarihin sürekli bir ilim olduğu bilincinde hareket ettiği, Osmanlı teşkilat yapısının yazılmasından önce, bu devletin teşkilatına örnek olan Türk ve İslam devletleri tarihinin tetkik edilmesi gerektiğini ifade etmesinden de öğrenilmektedir. Nitekim geçmişi irdelemeden ve bir mukaddime yazılmadan böyle bir işe kalkışmayı doğru bulmadığı gibi bilindik bilgileri tekrarlamak yerine kısaca geçmeyi, tarihlerimizde yazılmayanların ön plana çıkarmayı, yani yeni bilgilere odaklanmayı arzu ettiğini Alemdar Mustafa Paşa adlı eserinin ön sözünde ifade etmektedir. Onun tarihçiliğinin siyasî fikirlerden ve duygulardan bağımsız olduğu, vaktiyle üyesi bulunduğu **İttihat ve Terakki Cemiyeti** ile ilgili incelediği belgeler üzerine bu teşkilata getirdiği eleştirilerden de anlaşılmaktadır.

Avrupalı tarihçilerin Türklere karşı ileri sürdükleri iddialarının hatalarla dolu olduğunu, eserlerin düşmanlıkla yazıldığını, bu haksız ithamlarının incitici taraflara sahip bulunduğunu, hatta Osmanlı müesseselerinin Bizans İmparatorluğu'ndan alındıkları şeklindeki iddiaların ise çürük ve temelsiz fikirler içerdiğini, bu eserden daha iyi olmakla birlikte Hammer'in eserinin dahi iğneleyici ve haksız tenkitlerle yazıldığını düşünmektedir. Uzunçarşılı, Batılı yazarların tarafsızlıkla kaleme aldıkları eserlerinde Balkan yarımadasının bir avuç Müslüman tarafından kısa bir zamanda fethedilmesini ve bölgedeki devletlerin aralarındaki kavgayı anlatmadıklarını, Osmanlı Devleti'nin bölgede adaletle hükmetmesinin yanı sıra sağladığı vicdan hürriyetini açıklamaktan yoksun olduklarını dile getirmektedir. Uzunçarşılı'ya göre böyle fikirlerin temel sebebi, konulara vakıf olmamak ve kaynaklarının tetkik edilmeden eserlerin yazılmasıdır. Hakeza ince tetkik ve eleme gerektiren meselelerde alelacele hüküm vermenin, hele hele işe siyaset ve hisleri de katarak yorum yapmanın aşırılık olduğunu ve bu durumun hiçbir ilmi kıymetinin olmadığı değerlendirilmektedir. Ona göre bu çağda tarihçi his ve tesir altında kalmadan vesikalara dayanarak ve onları inceleyerek işini yerine getirmelidir. Batılı tarihçilerin yaptığı hataları eleştirmekten başka ülkemizde Osman Gazi ile ilgili tarihi makaleler kaleme alan ve gerçekten bağdaşmayan tetkikler ortaya koyan, hatta Osmanlı padişahlarını ihtida etmiş birer Hıristiyan göstermekten çekinmeyen kişilerinin varlığını ise batılı yazarlardan daha sıkıntılı görmekteydi. Bu sorunlu tarih yazımı nedeniyle gerçekleri göstermek üzere yazmaya karar veren Uzunçarşılı, eserlerini kaleme alırken çeşitli kaynakları gördüğünü özellikle belirtmekte, bu durumun okuyucunun ihtiyaçlarını karşılayacağı üzerinde durmaktadır. Gerek Avrupalı tarihçilerin gerekse yurt içinde

yazan kişilerin yaptıklarının aksine, şahsının kaynakları duyguları yerine tarafsız bir gözle incelediğini ve bu nedenle de hakikatten ayrılmadığını zannettiğini eserlerin ön sözlerinde söylemektedir.

Nitekim Uzunçarşılı, bu düşüncelerini icraata dökerek Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere dayanarak eserlerini kaleme almaya özen göstermiş ancak tasnif yapılmayan defter ve belgeler nedeniyle zorlandığını itiraf etmiştir. Tüm olumsuzluklara rağmen Osmanlı Arşivi'nde çalışmaktan vazgeçmediği de bir vakiadır. Tarihçinin sadece batı kaynakları ile bir Osmanlı tarihi yazamayacağını, bunun yerine batı, Bizans, Venedik, Arap kaynaklarının yanı sıra Osmanlı kronikleri ve Osmanlı arşiv vesikalarının da ilave edilmesiyle daha az hata içeren eserler kaleme alınabileceğini ifade etmektedir. Nitekim o, Merkez teşkilatı kitabı hakkında öz eleştiri yaparak arşivdeki milyonlarca kaynağın görülmemesi nedeniyle eserinin eksik kaldığını kabul edecek kadar mütevazı bir ilim insanıdır. Osmanlı arşiv vesikalarını görmeden önce şahsını *“Osmanlı tarihine vakıf bir adam olarak”* düşündüğü fakat yaptığı incelemeler ve tetkiklerden sonra aslında üstün körü bir bilgi sahibi olduğunu anlayan Uzunçarşılı, bu eksik ve yanlışların daha sonra yazacak kişilerce düzeltileceğini Saray Teşkilatı kitabının önsözünde ifade etmektedir. Eserlerini bir rehber niteliğinde kaleme alan Uzunçarşılı'nın Medhal kitabının ön sözünde yazdığı *“Bu eserin tam ve hatasız olduğunu iddia etmek tabii gülünç olur; kitap basılırken görülebilen noksan ve hatalar son kısımda tashih edilmiştir. Şimdiye kadar ilk defa yazılan ve hakikaten yorucu olan böyle bir eserde husule gelen yanlışlıkların tashihi zamanla mümkün olduğunu bu işlere vukufu olanlar takdir buyururlar; noksan ve yanlışlıkları ilmi bir surette tashihe himmet edecek olan âlim ve müdakkiklere şimdiden teşekkürlerimi arz ederim”* cümleleri ilmi düşünce yapısını ortaya koymasından dikkate değerdir. Nitekim Uzunçarşılı, bir eseri ayrıntılı ve her şeyi ortaya koyacak diye uzatmayı gereksiz gördüğü gibi bu yeni eserin neticede bir önceki çalışmadan daha iyi olacağını, en mükemmel eseri yazmak için beklenilmemesi gerektiğini, yeni yapılacak çalışmalar ile daha iyi eserlerin kaleme alınacağını dile getirmektedir. Onun bu düşünceleri ile hareket ettiği Osmanlı Tarihi'nin birinci cildine daha sonra yaptığı eklemelerden de anlaşılmaktadır. Uzunçarşılı, yerel tarih çalışmaları konusunda Ahmet Refik'ten etkilenmiş olup genel olarak o bölgede yetişmiş ünlü kişilere ve hanedanlara odaklanmıştır. Bu nedenle de yazdıkları dar çerçevede kalmış ancak kaleme aldığı eserler daha sonraki çalışmalara öncülük etmiştir.

Ortaya koyduğu eserler, hiç şüphesiz ömrünü ilim yolunda geçirdiğinin en büyük delilleridir. Türk Tarih Kurumu yayını olan Belleten'de kaleme aldığı kimisi kitap boyutunda 90'ını aşkın makalesi bulunan, Kastamonu'da yayınlanan Açıksoz gazetesi ile Dergâh dergisinde yazılar yazan, şiirler kaleme alan Uzunçarşılı'nın Türk tarihine en büyük katkısı ise altı ciltlik Osmanlı tarihi serisidir. Ancak bu seriye bir giriş mahiyetinde kaleme aldığı *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (Ankara 1937) ile *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* (Ankara 1941) adlı eserleri büyük bir boşluğu doldurduğu gibi özellikle Medhal adlı eseri hâlâ daha aşılammış bir başyapıt olarak günümüzde okunmaya devam etmektedir. Medhal adlı eserde kullanılan Arapça ve Farsça kaynakların temininde Beyazıt Kütüphanesi müdürü İsmail Saib Sencer'in büyük katkısı olmuştur. Bu iki kitabın akabinde kaleme aldığı *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları* (I-II) (1943), *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı* (1945), *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* (1948) ve *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı* (1965) adlı kitapları da Osmanlı tarihi sahasında büyük bir boşluğu doldurarak yeni çalışmalara öncülük etmiştir.

İlk cildi 1947'de, son cildi ise 1959 yılında tamamlanan altı ciltlik Osmanlı Tarihi serisi Farsça'ya da tercüme edilmiştir. Bu eserin III. ve IV. ciltleri ikişer kısımdan oluşturulmuştur. Bu seri ile ilgili batıda yazılmış yeni araştırmaları kullanmadığı, genellemeler yaptığı, 20. yüzyıl tarihçiliğinde ön plana çıkan sosyal ve ekonomik tarihi ihmal ettiği, Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere odaklanarak şer'iyye sicilleri, tahrir defterleri ile vakıf kayıtlarını görmediği gibi

eleştiriler alan Uzunçarşılı, zor şartlar altında fazlasını yapmış bir tarihçidir.

Uzunçarşılı'nın yukarıda ifade edilen eserlerinden başka *Karesi Vilâyeti Tarihçesi* (İstanbul 1341); *Karesi Meşahiri: Edib ve Şairler, Ricâl-i Devlet Faslı* (İstanbul 1341); *Anadolu Türk Tarihi Tedkikatından Sivas Şehri* (İstanbul 1346, Rıdvan Nâfiz Edgüer ile birlikte); *Kitâbeler* (I-II, İstanbul 1927-1929); *Kütahya Şehri* (İstanbul 1932); *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* (İstanbul 1942); *Midhat ve Rüştü Paşaların Tevkiflerine Dair Vesikalar* (Ankara 1946); *Midhat Paşa ve Tâif Mahkûmları* (Ankara 1950); *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi* (Ankara 1967); *Mekke-i Mükerreme Emirleri* (Ankara 1972); *Çandarlı Vezir Ailesi* (Ankara 1974) adlı çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca farklı dergilerde yayınlanan biyografi nitelikteki yazıları da *Osmanlı Tarihinden Portreler: Seçme Makaleler 1* (İstanbul 2010) adı altında bir araya getirilerek yeniden yayınlanmıştır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, lise hocalığından başlayarak ömrünü tarih araştırmalarına ayırmıştır. Nitekim onu Ankara'da arayanlar Büyük Millet Meclisi Müzesi olan eski Meclis Binası Kütüphanesi'nde şahsına ayrılan bir masa başında okurken veya yazarken, İstanbul'da ise ya Başbakanlık Arşivi'nde ya da Bayezit Kitaplığı müdürünün odasında bulurlardı. İstanbul'da geçirdiği günlerinde ders haricinde daima Başbakanlık Arşivi'nde şahsına ayrılan özel masasında çalışır, arşiv tasnif heyetine mensup memurlar buldukları enteresan belgeleri evvela Uzunçarşılı'ya gösterir, arşive çalışacak kişilere referans olur, bazı araştırmacılara müsaadesi olmadan belgeler çıkarılmazdı. Ancak Başbakanlık Arşivi genel müdürlüğüne Halil Demircioğlu'nun tayini ile arşivde imtiyazlı konumuna son verilerek gösterilen belge sayısı da azaltılmış, o da araştırmalarını Topkapı Sarayı Arşivi'ne kaydırmıştır. Uzunçarşılı, sahasındaki uzmanlığı dikkate alınarak 1970 yılında 60 lira yevmiye ile Topkapı Sarayı Arşiv Tanzim-Telhis ve Tadat Heyeti Başkanı olarak belge tasnif eden küçük bir heyetin başında görev yapmıştır.

Uzunçarşılı, nargile içmekten zevk duyardı. İstanbul'da arşivde öğle yemeği öncesinde arşiv personeli ile birlikte sigara içer, akabinde öğle yemeğini yedi. Uzunçarşılı, mevsim yaz ise saat dört sularında arşivden çıkarak 17:00 vapuru ile Boğaz'a, Emirgan'daki Çınar altına nargile içmeye giderdi. Yine Ankara'da geçirdiği günlerde çalışmaya mola verdiğinde en sevdiği hadise öğle yemeği arasında Ankara'nın meşhur havuzlu kahvesinde nargile tütürmekti. İstanbul'da en büyük eğlencesi olan Boğaz'a karşı nargile içmek zevkinden ise Emirgan'ın eski havası kalmaması nedeniyle sonraları mahrum kalmıştı.

Ömrünü arşivlerde, kütüphanelerde geçiren Uzunçarşılı, ilerlemiş yaşına rağmen haftanın üç günü, vefatından önce ise iki gün olmak üzere düzenli olarak Topkapı Sarayı Arşivi'nde çalışmaya devam etmiştir. Neredeyse bir divançeyi dolduracak derecede şiirleri bulunan, tiyatroya karşı sevgi besleyen Uzunçarşılı, ömrünün son gününü de arşivde geçirmiştir. Rahatsızlığına rağmen oğlu tarafından Topkapı Sarayı Arşivi'ne getirilmiş, öğleye kadar burada çalışmış ve yine oğlu tarafından alınarak eve götürülürken yolda geçirdiği rahatsızlık neticesinde vefat etmiştir. 10 Ekim 1977 Pazartesi günü hayatını kaybeden Uzunçarşılı'nın naaşı iki gün sonra kılınan cenaze namazını müteakip Edirnekapi Şehitliği'ne defnedilmiştir.

Eyüp KUL

KAYNAKÇA

AKTEPE, M. Münir, "Sunuş", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S 32 (Ord.Prof.Dr.İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı), İstanbul 1979, s.xı-xv.

ASLANAPA, Oktay, "Ord.Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kısa Haltercümesi", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**,

Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.xiii-xix.

ASLANAPA, Oktay, "Önsöz", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.ix-xi.

BAYUR, Hikmet, "Ordinaryüs Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.1-9.

BİNARK, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)**, Cilt I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:36.

BİNARK, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-VII. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos 1946)**, Cilt I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:133.

BİNARK, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-VII. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos 1946)**, Cilt IV, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:136.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, Cilt II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:12.

ÇUFALI, Mustafa, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-VIII. Dönem (1946-1950)**, Cilt III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:146.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodları: 30-18-1-2/248.10

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodları: 30-10-0-0/17-95-18.

ERZİ, Adnan Sadık, "Ord.Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Yayınları", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.xxvi-xliv.

GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem (1935-1939)**, Cilt II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:26.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Türk Tarih Kurumu", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 41. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s.547-549.

İĞDEMİR, Uluğ, "Sunuş", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.vii-viii.

İNALCIK, Halil, "Türkiye'de Modern Tarihçilerin Kurucuları", **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, C 2/7, 2006, s.3-44.

İNAN, A. Afet, "Türk Tarih Kurumu'nun Kurucu Üyesi Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.15-17.

İPŞİRLİ, Mehmet, "İsmail Hakkı Uzunçarşılı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 42. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s.264-266.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Tercüme-i Hal ve Sicil Dosyası, HT.662-1-3; HT.662-1-4; HT.662-1-5; HT.662-1-7.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sicil Dosyası, SM.662-1-3; SM.662-1-4; SM.662-1-5; SM.662-1-6; SM.662-1-7; SM.662-1-8.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem (1927-1931)**, Cilt III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı

Yayınları No:8.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:3 Birleşim:35, 25 Temmuz 1931, s.362.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Türk Tarihi Yazılırken Atatürk’ün Alaka ve Görüşlerine Dair Hatıralar”, **Bellekten**, C 3/10, Ankara 1939, s.349-353.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Çandarlı Vezir Ailesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ismail-hakki-uzuncarsili-1888-1977/?pdf=3577> adresinden erişilmiştir